

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av en hovrättsdom – grov våldtäkt m.m. (påföljden)

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Motpart

JD
Frihetsberövande: Häktad

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten PS

Överklagade avgörandet

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 8 juli 2022 i mål nr B 800-22

Yrkande

Jag yrkar att påföljden ska bestämmas till fängelse i 18 år.

Frågan i målet

Det är enligt min uppfattning av intresse ur prejudikatsynpunkt att Högsta domstolen klargör om 29 kap. 4 § brottsbalken är tillämplig när det vid ett återfall i synnerligen allvarlig brottslighet förflutit mer än fem år från den villkorliga frigivningen. Även fråga om bedömningen av det samlade straffvärdet av gärningarna (jfr NJA 2019 s. 238).

Jag föreslår att Högsta domstolen, med utgångspunkt i vad hovrätten funnit styrkt beträffande gärningarna, meddelar prövningstillstånd i fråga om påföljd.

Bakgrund

Tingsrätten dömde JD för människohandel, 13 fall av grov våldtäkt, två fall av våldtäkt och grov kvinnofridskränkning. Alla brott är riktade mot samma målsägande och har begåtts under tiden september 2019 - december 2020.

Tingsrätten, som även tillämpade 29 kap. 4 § brottsbalken, bestämde påföljden till fängelse i 17 år.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom och dömde JD för människohandel, grov kvinnofridskränkning, sju fall av grov våldtäkt, sju fall av våldtäkt, sexuell övergrepp och grovt koppleri. Enligt hovrätten är det samlade straffvärdet av gärningarna fängelse i 11 år.

JD frigavs villkorligt från ett tidigare fängelsestraff om 14 år den 17 februari 2014 med en återstående strafftid om fängelse i fyra år och åtta månader. Prövotiden gick ut den 20 oktober 2018. Den domen avsåg likartad brottslighet, bl.a. flera fall av grov våldtäkt och grovt koppleri i det fallet riktat mot två målsägande.

Hovrätten har inte tillämpat 29 kap. 4 § brottbalken med motiveringen att, eftersom de nya brotten begåtts mer än fem år efter den villkorliga frigivningen, det saknas förutsättningar att beakta de nya brotten som återfall.

Påföljden har av hovrätten således bestämts till fängelse i 11 år.

Grunderna för min inställning

Enligt 29 kap. 1 § första stycket brottbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vi bedömningen av straffvärdet ska, enligt andra stycket i samma bestämmelse, beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Bestämmelserna i 29 kap. 1 § brottbalken kompletteras av reglerna i 2 och 3 §§, enligt vilka vissa försvårande och förmildrande omständigheter ska beaktas vid bedömningen. Som försvårande omständigheter ska därvid beaktas om den tilltalade visat stor hänsynslöshet och/eller om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (29 kap. 2 § 2 och 3 brottbalken).

Straffskalan för de allvarligaste av brotten, dvs. grov våldtäkt, är fängelse i lägst fem och högst tio år. Eftersom det i detta fall är fråga om att bestämma ett gemensamt fängelsestraff för flera brott ska till att börja med den förhöjda straffskala som anges i 26 kap. 2 § brottbalken tillämpas, dvs. fängelse i lägst fem och högst fjorton år.

I 26 kap. 3 § brottbalken stadgas att har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har fått laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får för återfallet dömas till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om

det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Nämnda bestämmelser innebär att den straffskala som kan tillämpas i detta fall är fängelse i lägst fem och högst arton år.

När straffvärdet vid flerfaldig brottslighet ska bestämmas tillämpas den s.k. asperationsprincipen, enligt vilken det vid flerfaldig brottslighet ska ske en gemensam straffmätning med tillgång till en förhöjd straffskala (Ulväng, Brottslighetskonkurrens 2013 s. 101 ff.). Asperationsprincipen har stöd i 30 kap. 3 § brottsbalken samt i bestämmelserna i 25 kap. 5 och 6 §§ brottsbalken, när det gäller böter, och i 26 kap. 2 § brottsbalken när det gäller fängelse. Stöd för principen finns också i ovan nämnda 29 kap. 1 § brottsbalken. Straffminimum för den samlade brottsligheten är identisk med minimum för det brott med den strängaste straffskalan samt kan straffmaximum förhöjas med upp till fyra års fängelse. I allmänhet är utgångspunkten för straffvärdebedömningen det allvarligaste av de brott som föreligger till bedömning samt läggs därefter till straffvärdet för detta brott en efter hand minskande del av straffvärdet för vart och ett av de övriga brotten i ordning efter brottens allvar. En allmän kontroll görs också av att ett på så sätt beräknat straffvärde inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell (se NJA 2008 s. 359). Man kan i detta sammanhang också tala om principen om straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse (Borgeke/Forsgren, Att bestämma påföljd för brott, 4 uppl., s. 198).

Några generella principer för hur straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet ska gå till har inte givits i lag eller förarbeten. Högsta domstolen har i vägledande avgöranden angett ett antal faktorer som är av betydelse vid bedömningen.

Högsta domstolen har därvid i NJA 2019 s. 238, som gällde fråga om straffvärde när den tilltalade mot en och samma målsägande har begått ett mycket stort antal grova våldtäkter mot barn och sexuella övergrepp mot barn, uttalat bl.a. följande (p. 14).

Vid bedömningen av det samlade straffvärde som allvarliga sexualbrott kan ha, måste hänsyn tas till det samband som finns mellan brotten, liksom till den systematik som har präglat dem. Inte minst gäller det när gärningsmannen under en längre tid har begått sådana brott mot en skyddslös eller närstående person. Brottsligheten kännetecknas ofta av att offret är helt utlämnat åt gärningsmannen och befinner sig i en mycket utsatt och inte sällan närmast tvångsliknande situation. Det finns därför särskild anledning att beakta brottslighetens samlade innebörd och verkningar. Det kan ofta vara så att allvaret i de enskilda brotten ökar med tiden genom att de tillkommande brotten förstärker och förlänger offrets utsatta situation. Denna typ av omständigheter bör därför få genomslag när det samlade straffvärdet av brottsligheten ska bestämmas.

Enligt 29 kap. 4 § brottsbalken ska rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott, om inte förhållandet beaktas genom påföljdsvalet eller i tillräcklig utsträckning genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Vid denna bedömning ska särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

Bestämmelsen infördes i samband med påföljdsbestämmningsreformen den 1 januari 1989 (se prop. 1987/88:120). Sin nuvarande lydelse fick den genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2010 (se prop. 2009/10:147). Vid 2010 års lagändring infogades i texten till 29 kap. 4 § brottsbalken ett påpekande om att tidigare brottslighet ska beaktas ”i skärpande riktning”. Enligt regeringen (prop. 2009/10:147, s. 33) är det angeläget att regleringen om återfallets betydelse ges ett genomslag, och ett tydligt sådant, i domstolarnas praxis. I NJA 2012 s. 79 (p. 26) har Högsta domstolen emellertid uttalat att den nya lagstiftningen får förstås så, att vad som sades i samband med 1989 års påföljdsbestämmningsreform i huvudsak fortfarande gäller.

Min bedömning

Avgörande för hur långt fängelsestraff JD ska dömas till är till att börja med den samlade brottslighetens straffvärde.

JD ska dömas för bl.a. upprepade och synnerligen allvarliga vålds- och sexualbrott riktade mot en och samma målsägande. Som tingsrätten antecknat i sin dom (s. 162) måste vid bedömningen av det samlade straffvärdet även beaktas att målsäganden varit i en mycket utsatt och tvångsliknande situation, vilken blivit allt allvarligare ju längre tid brottsligheten fortskridit.

Målsäganden har genom JDs försorg varit i hög grad avskuren från kontakt med sina närstående (bl.a. sina minderåriga barn), försatt i ekonomisk skuld och underkastad en utpressningsliknande situation, vilken JD hänsynslöst både orsakat och utnyttjat. JD har dygnet runt dominerat och kontrollerat målsägandens tillvaro där hon bl.a. nekats att äta sig mätt och där han på ett hänsynslöst sätt kontinuerligt stört hennes sömn. Under dessa närmast tortyrliknande omständigheter har JD utsatt målsäganden för upprepade och grova vålds- och sexualbrott med smärtsamma och djupt förnedrande inslag. Exempelvis har han vid ett tillfälle tvingat målsäganden att tåla att en hund under en längre stund slickade i hennes underliv och därefter beordrat henne att låta som en gris samtidigt som han genomförde samlag med henne, allt medan hennes minderåriga son befann sig i rummet intill. Han har vid ett annat tillfälle, i samband med oralt samlag, uppmanat målsäganden att ta emot och äta hans avföring varefter hon fick delar av hans avföring i sina händer, i sitt ansikte och på sina läppar. Han har vid flera tillfällen på ett brutalt och hänsynslöst sätt fört in föremål, såsom analpluggar, analpump och analstav i

målsägandens ändtarm och vid några tillfällen även kopplat på ström till analstaven. Detta förfarande har, i kombination med de upprepade anala samlag målsäganden utsatts för av JD och flera av de män som hon tvingats sälja sexuella tjänster till, lett till att målsäganden orsakats bestående och funktionsnedsättande skador, bl.a. innebärande svårigheter för henne att kontrollera sin avföring. JD har också vid ett flertal tillfällen utsatt målsäganden för livsfara och svår dödsångest genom att på olika sätt strypa hennes lufttillförsel till dess att hennes medvetande påtagligt sänkts.

Målsäganden har under hela den tid som övergreppen pågått levt i konstant rädsla för att utsättas för fler och än allvarigare övergrepp om hon inte uppfyllde JDs minsta önskemål. Målsäganden, som mot slutet av den tid brottsligheten pågick mådde så dåligt psykiskt att hon på allvar planerade att ta sitt liv, är till följd av de övergrepp hon utsatts för av JD djupt traumatiserad och har också åsamkats mycket allvarliga och funktionsnedsättande fysiska och psykiska skador som med mycket stor sannolikhet kommer att kvarstå under återstoden av hennes liv.

Mot denna bakgrund kan jag inte instämma i hovrättens straffvärdebedömningar av de enskilda gärningarna. Jag instämmer i dessa delar i tingsrättens bedömningar (tingsrättens dom s. 151 ff.) och vill därutöver anföra följande.

När det gäller åtalpunkterna 1 och 2 vill jag framhålla att människohandel och grovt koppleri har samma straffskala, varför det förhållandet att hovrätten dömt för människohandel under kortare tid än tingsrätten och under den övriga tiden istället dömt för grovt koppleri inte bör ha någon betydelse för straffvärdet av gärningarna. Jag vill också framhålla att JD under dessa åtalpunkter inte bara tvingat målsäganden att prostituera sig. Han har även tvingat målsäganden att tåla upprepade smärtsamma och förnedrande övergrepp från ett stort antal män och därtill förbjudit henne att skydda sig mot sexuellt överförbara sjukdomar, vilket innebär att han utsatt målsäganden för risk att bli smittad av allvarliga könssjukdomar. JD har därtill, som ett led i den sexuella exploateringen av målsäganden, förmått henne att genomgå omfattande kirurgiska ingrepp (bl.a. bröstförstoring och plastikkirurgi i underlivet) samt beordrat henne att låta ta ut sin spiral i syfte att hon skulle bli gravid och därigenom locka kunder som betalar extra för att ha sexuellt umgänge med gravida kvinnor. Han har också tvingat målsäganden att medverka i pornografiska filmer där hon men inte han syns i bild. Filmerna har han lagt upp på internet och utbjudit till försäljning där, vilket innebär att filmerna kan finnas tillgängliga till allmänt beskådande för all framtid. Samtliga dessa omständigheter medför enligt min uppfattning att straffvärdet av gärningarna under åtalpunkterna 1 och 2 ligger betydligt högre än minimistraftet som är fängelse i två år.

När det gäller åtalen för grov våldtäkt är det min uppfattning att det finns flera straffvärdehöjande omständigheter som inte konsumerats genom att brotten rubricerats som grova. Detta gäller framförallt de åtalpunkter som innefattar

djupt smärtsamma, kränkande och förnedrande inslag (åtalspunkterna 4-5 samt 8-9). Även gärningarna under åtalspunkterna 11 och 14, som av hovrätten bedömts vara våldtäkter av normalgraden istället för grova våldtäkter, har med beaktande av de brutala och djupt förnedrande inslagen ett mycket högt straffvärde.

Enligt min uppfattning är också straffvärdet av den grova kvinnofridskränkning JD enligt hovrätten ska dömas för (åtalspunkten 15) betydligt högre än minimistraflet för denna typ av brottslighet. Detta även med beaktande av att hovrätten (på formell grund) ogillat åtalet enligt åtalspunkten 15 f, bedömt gärningen under åtalspunkten 15 d som sexuellt ofredande istället för sexuellt övergrepp samt bedömt antalet misshandelsfall under åtalspunkten 15 c som två istället för fem.

När det gäller själva straffvärdebedömningen vill jag dock slutligen framhålla att även om hovrättens straffvärdebedömningar av de enskilda gärningarna skulle godtas det är min uppfattning att, med beaktande av de principer Högsta domstolen lagt fast i NJA 2019 s. 238 p. 14, det samlade straffvärdet med råge överstiger fängelse i fjorton år, vilket är det högsta straff som i ett fall som detta kan dömas ut med tillämpning av 26 kap. 2 § brottsbalken.

Som jag angett ovan är det dock min uppfattning att även 26 kap. 3 § och 29 kap. 4 § brottsbalken är tillämpliga i detta fall.

Jag vill därvid anföra följande.

JD är sedan tidigare dömd för helt likartade och synnerligen allvarliga sexualbrott mot två olika målsägande till fängelse i 14 år. Han frigavs villkorligt från det fängelsestraffet den 17 februari 2014.

Hovrätten har, med hänvisning till vissa uttalanden i förarbetena och i praxis, gjort gällande att bestämmelsen i 29 kap. 4 § brottsbalken inte kan tillämpas eftersom det, när JD började begå brott mot målsäganden, hade förflutit mer än fem år sedan han villkorligt frigavs.

Jag kan inte instämna i hovrättens slutsatser i detta avseende. Detta då jag vare sig i lagtext, förarbeten eller praxis kan utläsa att det finns någon sådan tidsgräns som hovrätten åberopat. Som framgår av lagtexten är den tid som förflutit sedan den tidigare brottsligheten en av flera faktorer som ska beaktas och kan då knappast vara ensamt avgörande. Enligt lagtexten ska nämligen även beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

I detta fall är det fråga om en tidigare brottslighet som är både omfattande, synnerligen allvarlig samt likartad i förhållande till den nya synnerligen allvarliga brottsligheten JD nu ska dömas för. Dessa omständigheter måste sättas

i relation till den tid som förflutit, vilket innebär att bestämmelsen i ett fall som detta måste kunna tillämpas även om det förflutit mer än fem år sedan den villkorliga frigivningen. Ett annat synsätt kan leda till uppenbart stötande resultat, vilket jag menar att hovrättens tillämpning i detta fall har lett fram till.

Jag vill i sammanhanget också tillägga att enligt 17 § lagen (1998:620) om belastningsregister uppgifter om fängelsestraff ska gallras först tio år efter frigivningen, vilket ytterligare talar emot att det skulle finnas en sådan förhållandevis snäv tidsgräns som hovrätten här vill göra gällande.

Enligt min uppfattning är 29 kap. 4 § brottsbalken således tillämplig i detta fall.

Som anges i motiven till 29 kap. 4 § brottsbalken (prop. 1987/88:120 s. 58) är det naturligt att, när återfallet inte i tillräcklig utsträckning kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom att villkorligt medgiven frihet förverkas, domstolen genom sin straffmätning markerar det allvar med vilket samhället ser på den likgiltighet inför grundläggande värden som gärningsmannen genom sitt återfall har demonstrerat. Det förhållandet att JD efter den tidigare domen återfallit i synnerligen allvarliga vålds- och sexualbrott bör därför få ett mycket påtagligt genomslag vid straffmätningen (a. prop. s. 89, se även prop. 2008/09:118 s. 43).

Om återfallet skett under prøvotiden är det min bedömning att hela den villkorligt medgivna friheten om fyra år och åtta månader hade förverkats. Mot denna bakgrund och med hänsyn till att det samlade straffvärdet av gärningarna överstiger fängelse i fjorton år bör påföljden i detta fall bestämmas till fängelse i arton år, vilket också ligger inom ramen för den i målet tillämpliga straffskalan (29 kap. 3 § brottsbalken).

Sammanfattningsvis bör påföljden i detta fall bestämmas till fängelse i 18 år.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar (Peter Fitger, Rättegångsbalken, s. 54:26).

Frågan i målet är under vilka omständigheter 29 kap. 4 § brottsbalken ska tillämpas när återfall i brott sker efter fem år från villkorlig frigivning. Hovrätten menar att återfallsskärpning under sådana förhållanden i normalfallet inte kan komma ifråga. Som jag angett ovan ifrågasätter jag hovrättens slutsatser i detta avseende. Eftersom det vare sig i lagtext, förarbeten eller praxis kan utläsas någon sådan bestämmelse är det av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen uttalar sig angående detta.

I förevarande mål aktualiseras även frågan om hur straffvärdebedömningen ska ske när det är fråga om flerfaldig brottslighet i mål som rör allvarliga sexualbrott riktade mot en och samma (vuxna) målsägande och under vilka förhållanden det kan bli aktuellt att döma till maxstraff för sådan brottslighet.

Det avgörande hovrätten refererat till, NJA 2019 s. 238, avser upprepade grova sexualbrott mot ett och samma barn. Det finns dock betydande skillnader när det gäller straffvärdebedömningar av sexualbrott riktade mot barn respektive vuxna. En sådan skillnad är att det krävs mer kvalificerade omständigheter för att ett sexualbrott mot en vuxen person ska bedömas som grovt. Jag har också erfarit att rättsfallet NJA 2019 s. 238 ofta tolkas av underinstanserna (vilket är tydligt att hovrätten gjort även i detta fall) som att det är den straffvärdebedömning som Högsta domstolen gjorde i det enskilda fallet som är det som är det prejudicerande. Detta innebär att de uttalanden som Högsta domstolen gör i själva prejudikatdelen (punkten 14) inte tillämpas på det sätt som torde varit avsikten med prejudikatet. Det vore därför värdefullt om Högsta domstolen tydliggör och ytterligare utvecklar praxis i detta avseende.

Sammanfattningsvis skulle en prövning av mitt överklagande vara av stor vikt för ledning av rättstillämpningen.

Bevisning m.m.

Preliminärt återoppar jag inte någon bevisning. Jag ber dock att få återkomma med bevisuppgift och med mina synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet.

Petra Lundh

My Hedström

Kopia till:

Utvecklingscentrum
Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (AM-1444-21)
Kammaråklagaren Lena Körner